

Ewolucja dążeń niepodległościowych Wysp Owczych

Katarzyna Szwed, *Uniwersytet Rzeszowski*

ORCID ID: 0000-0002-2755-2804

Streszczenie

Przedmiotem analizy jest geneza i ewolucja dążeń Wysp Owczych do poszerzania przyznanej autonomii. Wyspy Owcze są terytorium zależnym Królestwa Danii. Posiadają długoletnie tradycje parlamentarne, a także homogeniczne społeczeństwo aspirujące do uznania za odrębny naród. Poszerzanie zakresu przyznanej samodzielności odbywa się w sposób ewolucyjny i pokojowy z pełnym poszanowaniem reguł praworządności i demokracji. Wyspy Owcze coraz częściej sygnalizują aspiracje do uzyskania niepodległości. W procesie tym szczególną rolę odgrywają zjawiska takie jak europeizacja i globalizacja. Wciąż nierozwiązaną kwestią, która może stanowić barierę na drodze do pełnej suwerenności, pozostaje niezależność finansowa i gospodarcza regionu.

Słowa kluczowe: Wyspy Owcze, Królestwo Danii, autonomia, suwerenność, autonomie nordyckie

The evolution of the Faroe Islands' independence attempts

Abstract

The author analyses a problem of the genesis and evolution of the Faroe Islands' aspiration for broadening the scope of the given autonomy. The Faroe Islands are dependent territory of the Kingdom of Denmark. The autonomy has had a long parliamentary tradition, as well as homogenous society aspiring to be recognised as a separate nation. Increasing the scope of a given autonomy was done in evolutionary and peaceful way with full respect to democracy and the rule of law. The Faroe Islands indicates the aspirations towards gaining the independence. Tendencies connected with Europeanisation and globalisation play a special role in the process. Still an unsolved issue, which may be an obstacle on the way to gain independence, remains the financial independence of the autonomy.

Keywords: the Faroe Islands, the Kingdom of Denmark, autonomy, sovereignty, Nordic autonomies

Przedmiot rozważań niniejszego artykułu stanowi analiza genezy oraz stopniowego poszerzania zakresu samodzielności Wysp Owczych (*Færøerne, Føroyar*). To autonomiczne terytorium znajdujące się pod jurysdykcją duńską, swój szczególny status zawdzięcza nie tyle gwałtownym jednorazowym wydarzeniom historycznym, co raczej ewolucyjnemu i pokojowemu procesowi kształtowania się etnicznej, politycznej i prawnej świadomości jej mieszkańców.

Wyspy Owcze są odrębną jednostką geopolityczną o wyraźnie ustalonym zakresie przyznanej samodzielności. Archipelag posiada długą historię, homogeniczne społeczeństwo o bogatej tradycji, załadki samodzielnej gospodarki oraz niezbędne organy władzy lokalnej. Wyjaśnienie pozycji ustrojowej Wysp Owczych w ramach Królestwa Danii wymaga odwołania się do genezy i rozwoju odrębnych instytucji władzy, a także uwzględnienia, często w tym kontekście pomijanych, wzajemnie przenikających się i pozostających ze sobą w relacjach trzech niezależnych porządków prawnych: farerskiego, duńskiego i międzynarodowego.

Należyte zrozumienie ambicji Farerów do poszerzania samodzielności wymaga zbadania ich relacji z metropolią, przywiązania do tradycji i terytorium, ale też wpływów globalizacji i europeizacji. Trafnie zależność tę ujął Kari Rógvi. „Po pierwsze, Farerowie posiadają swoją własną tradycję ściśle związaną ze swym odwiecznym terytorium – Wyspami Owczymi. Po drugie, Farerowie powinni być postrzegani w kontekście innego narodu i jego struktur władzy. Po trzecie, Farerowie i Wyspy Owcze są częścią większego świata wraz z występującymi w nim zwyczajami i relacjami” (Rógvi 2004: s. 14–15).

W artykule przyjęto hipotezę badawczą, wedle której realizacja farerskich postulatów niepodległościowych zakłada stosowanie legalnych metod, w tym zwłaszcza odwołanie się do instytucji referendum, oraz uwzględnienie w tym procesie czynników gospodarczych, dotychczasowych relacji z państwem macierzystym, stosunków międzynarodowych i procesów globalizacji. Postawiono pytania badawcze dotyczące podstaw istnienia autonomii farerskiej i wpływu postkolonialnych relacji z Danią na jej obecny kształt, a także o następstwa dotychczasowych nieudanych prób sięgnięcia po pełną niezależność od metropolii oraz o stopień przygotowania Wysp Owczych do przejścia odpowiedzialności za wszystkie aspekty niepodległego państwa.

W celu właściwego wyjaśnienia problemów badawczych posłużono się metodą dogmatyczną, prawno-historyczną oraz komparatystyczną. Ta pierwsza pozwoliła na systematyzację i interpretację aktów ustrojowych odnoszących się do ustroju autonomii i ich relacji z metropolią. Metodę prawno-historyczną zastosowano przy prowadzeniu badań nad genezą autonomii oraz nad procesem dezintegracji państwa macierzystego w wyniku intensyfikacji nastrojów separatystycznych. Z kolei metoda porównawcza była pomocna w ocenie przyjętych rozwiązań ustrojowych oraz pozycji Wysp Owczych w dobie postępującej europeizacji i globalizacji.

Status prawny Wysp Owczych w świetle postkolonialnych relacji z Królestwem Danii

Podstawy prawne funkcjonowania autonomii farerskiej określa Konstytucja Danii oraz akty prawne o randze ustawy. Pewne kontrowersje budzi jednak fakt, że konstytucję

„stosuje się do wszystkich części Królestwa” (art.1) przy jednoczesnym braku wyraźnego wskazania i omówienia różnic zachodzących między tymi odrębnymi i oddzielnymi elementami składowymi państwa (Rógvi 2004: s. 20). Należy przy tym podkreślić, że Dania jest państwem unitaryjnym. W doktrynie istnieje spór co do interpretacji tego stanu rzeczy. Niektórzy przedstawiciele duńskiej doktryny stoją na stanowisku, iż Dania może jednostronnie uchylić ustawę przyznającą szeroki zakres autonomii, zarówno Wyspom Owczym, jak i drugiemu terytorium zależnemu – Grenlandii. Natomiast inni są zdania, że relacje między Wyspami Owczymi a metropolią przypominają bardziej te charakteryzujące państwa o strukturze federalnej. Tym samym zadają kłopot twierdzeniom o jednolitym charakterze państwa duńskiego (Sagan et al. 2014: s. 126–127; Olafsson 1995: s. 469). Taki pogląd prezentuje Frederik Harhoff, który uważa, że „konstytucyjna struktura Danii uległa zmianie w konsekwencji ustanowienia autonomii w terytoriach zamorskich” (cyt. za: Brańka 2012: s. 31). Jego zdaniem Dania nie jest już państwem jednolitym, jak zostało to ujęte w ustawie zasadniczej, ale trójczłonową wspólnotą oddzielnych i autonomicznych części. Dania kontynentalna pełni tu zatem jedynie rolę elementu jednoczącego i spajającego (Brańka 2012: s. 31; Olafsson 1995: s. 469).

Wśród aktów rangi ustawowej szczególnie istotne miejsce zajmuje ustawa o ustroju krajowym z 31 marca 1948 roku. Stanowi ona swoisty kompromis pomiędzy dążeniami Wysp Owczych do osiągnięcia samodzielności oraz próbami utrzymania autonomii w ramach Królestwa Danii (Olafsson 1995: s. 468). We wstępie do niej odnotowano przesłanki przyznania Wyspom Owczym samorządności. Przesądziła o tym „wyjątkowa narodowa, historyczna i geograficzna pozycja” archipelagu w ramach Królestwa Danii. W ustawie tej dokonano podziału kompetencji między metropolią a omawianym terytorium zależnym. Wewnętrzny ustrój Wysp Owczych został szczegółowo uregulowany w ustawie *Løgtingu* nr 103 z 26 lipca 1994 roku o zarządzie krajowym Wysp Owczych. Wprowadziła ona zasadę trójpodziału władzy, stanowiąc że władzę ustawodawczą sprawuje parlament (*Løgting*) i premier (*Løgmaður*). Władzę wykonawczą realizuje rząd (*Landsstýri*), natomiast judykatura jest częścią duńskiego systemu sądownictwa (Sagan et al. 2014: s.128–129).

Kolejnym krokiem, istotnym z punktu widzenia powiększania przyznanego zakresu samodzielności, było uchwalenie w 2005 roku przez parlament farerski dwóch aktów prawnych – ustawy *Løgtingu* nr 79 z 12 maja 2005 roku o przejęciu spraw i obszarów odpowiedzialności, wydanej przez władze Wysp Owczych oraz ustawy *Løgtingu* nr 80 z 14 maja 2005 roku o zawieraniu umów przez Rząd Wysp Owczych zgodnie z prawem międzynarodowym. Miały one kluczowe znaczenie w kontekście uregulowania wewnętrznego statusu autonomii i jej ewentualnej aktywności w systemie współzależności o charakterze międzynarodowym.

Na mocy pierwszej z nich – ustawy *Løgtingu* nr 79 z 12 maja 2005 roku o przejęciu spraw i obszarów odpowiedzialności, wydanej przez władze Wysp Owczych – dokonano rozszerzenia zakresu spraw przekazanych do wyłącznej kompetencji autonomii. Natomiast w ustawie *Løgtingu* nr 80 z 14 maja 2005 roku o zawieraniu umów przez Rząd Wysp Owczych zgodnie z prawem międzynarodowym odniesiono się do możliwości zawierania przez nią umów międzynarodowych z państwami lub organizacjami między-

narodowymi, których profil jest zgodny z kategoriami spraw należących do kompetencji władz lokalnych.

Z punktu widzenia ambicji Wysp Owczych do zaznaczenia swojej obecności na arenie międzynarodowej szczególne znaczenie ma zwłaszcza ta ostatnia ustawa. Określa ona zakres partycypacji rządu autonomii przy zawieraniu umów międzynarodowych o istotnym znaczeniu dla tej niewielkiej społeczności, z tym zastrzeżeniem, że przekazuje rządowi Wysp Owczych pełen mandat do negocjowania i zawierania umów międzynarodowych w imieniu Królestwa Danii jedynie wówczas, gdy takie porozumienia odnoszą się do wewnętrznych kompetencji autonomii. Należy odnotować, iż przepisów ustawy nie stosuje się również do porozumień międzynarodowych dotyczących obronności i bezpieczeństwa, odnoszących się do Królestwa Danii jako całości oraz tych, które są negocjowane w ramach organizacji międzynarodowej, w której metropolia posiada członkostwo.

W kontekście podejmowanych zagadnień nie można pominąć kolonialnej przeszłości Królestwa Danii. Miała ona bowiem wpływ nie tylko na stosunki z Wyspami Owczymi, ale i na cały obszar *Norden*. Warunkowała dynamikę relacji zachodzących między państwami nordyckimi, Europą, a nawet w skali globalnej (Jensen 2015: s. 440–452). W krajowej debacie politycznej raczej pomija się kwestie długich tradycji kolonialnych Danii w rejonie Morza Baltyckiego i obszaru Północnego Atlantyku. A przecież dopiero w 1814 roku Dania utraciła Norwegię na rzecz Szwecji, z kolei w 1944 roku niepodległość od Kopenhagi ogłosiła Islandia (Grzybowski 2017: s. 34). Pod jurysdykcją Danii pozostały wówczas już tylko Grenlandia i Wyspy Owcze, przy czym te ostatnie w 1948 roku uzyskały samodzielność na mocy ustawy o ustroju krajowym. Najpóźniej szczyt politycznego przebudzenia, mobilizacji oraz wzrostu nastrojów nacjonalistycznych przebiegał na Grenlandii. Przypadek on dopiero na lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX wieku. W 1979 roku weszła w życie pierwsza ustawa przyznająca ograniczony zakres niezależności wyspie. Dalsze kroki ku jej pełnej autonomii podjęto ponownie w 2009 roku (Uziębło 2014: s. 13–33; Tomala 2014: s. 107–121; Kuźelewska 2017: s. 40).

Danii nieobce są ruchy nacjonalistyczne, pojawiające się wewnątrz jej państwowości, zorientowane na zdobycie pełnej lub rozszerzenie istniejącej już niezależności. Doświadczenie to przekłada się na liberalne nastawienie Kopenhagi wobec ruchów separatystycznych występujących wśród mieszkańców duńskich terytoriów zależnych. Tym bardziej, że wspomniane nastroje niepodległościowe nigdy nie były ukierunkowane na przyłączenie się do innego państwa.

Kolonialna przeszłość Danii nie pozostaje bez wpływu na jej obecny stosunek do Wysp Owczych. Jest to widoczne w niekonfliktowym stanowisku, jakie metropolia reprezentuje wobec farerskiej polityki rybołówstwa oraz tradycyjnych polowań na wieloryby. Zwłaszcza te ostatnie są powszechnie krytykowane w świecie zachodnim. Metropolia próbuje wyważyć dwie wartości – z jednej strony prawo dawnej kolonii do zachowania i pielęgnowania pierwotnych zwyczajów, a z drugiej – typowo duńską postawę proekologiczną i zagwarantowanie należytej ochrony zwierzętom (Adler-Nissen 2014: s. 16–19).

Dotychczasowe więzi łączące Wyspy Owcze z Danią opierały się na wzajemnym poczuciu solidarności i lojalności, a także wspólnoty wynikającej z ich nordyckiej tożsa-

mości. Z drugiej jednak strony obecne było silne pragnienie osiągnięcia większej bądź nawet pełnej niezależności przez archipelag. Te sprzeczne tendencje są zauważalne również współcześnie. Niemniej starano się unikać otwartych konfliktów, nawet w sytuacjach wyraźnego rozczarowania polityką metropolii. Wydaje się, że władze autonomii każdorazowo realistycznie oceniały szanse uzyskania niepodległości. Toteż głoszone hasła pełnej niezależności należy odczytywać raczej jako posunięcie strategiczne pozwalające końcowo na wynegocjowanie większego zakresu autonomii (Adler-Nissen, *Gad* 2014: s. 3–32).

Przebudzenie nastrojów nacjonalistycznych na archipelagu

Przyjmuje się, że pierwsi osadnicy pojawili się na archipelagu w IV stuleciu n.e., a około IX wieku osiedlili się na nim na stałe przybysze z terenów dzisiejszej zachodniej Norwegii. Przeszczepili oni na te tereny norweskie prawo zwyczajowe oparte na tradycjach rodowych oraz nordycki sposób zarządzania wraz z istniejącymi instytucjami politycznymi. Rozwiązania te odcisnęły wyraźne piętno na farerskich instytucjach prawno-ustrojowych. Jeszcze przed 1000 rokiem, cyklicznie, raz w roku – wiosną lub na początku lata – w Thorshavn w miejscu zwanym *Tinganes*, odbywało się zgromadzenie dorosłych mężczyzn. *Althing*, bo taką nazwę nosiło to zgromadzenie, wypełniało nie tylko funkcje organu prawodawczego i sądowiczego, ale także posiadało uprawnienia do prowadzenia spraw bieżących (Grzybowski 2017: s. 196).

Przez ponad trzysta lat Wyspy Owcze były silnie związane z Norwegią. Początek okresu podporządkowania oraz zacieśniania relacji handlowych, kulturowych oraz politycznych między nimi przypada na rok 1035. W 1271 roku archipelag przyjął norweskie regulacje prawne. Znaczenie więzi norwesko-farerskich osłabło wraz z zawarciem przez Norwegię unii personalnej z Danią w 1380 roku.

Wyspy Owcze znalazły się pod zwierzchnictwem monarchii duńskiej. XVII i XVIII wiek to okres zacieśniania relacji z metropolią w dziedzinie władzy i gospodarki. Ostatecznie w 1709 roku farerska wymiana handlowa stała się królewskim monopolem. Degradacji uległa natomiast rola *Løgtingu*. Z czasem rozpatrywał on coraz mniej spraw. Zawarty w 1814 roku traktat kiloński utrzymał dotychczasowy stan rzeczy i zwierzchnictwo Danii nad Wyspami Owczymi. Na jego mocy panowanie nad Norwegią przekazano Szwecji. Dwa lata później zlikwidowano farerski *Løgting*, który na przestrzeni czasu utracił swoje pierwotne polityczne znaczenie. W tym samym roku archipelag stał się duńskim okręgiem (*Amt*) zarządzanym przez gubernatora (*Amtmadur*) (Olafsson 1995: s. 467).

W przyjętej w 1849 roku duńskiej ustawie zasadniczej, inaczej niż miało to miejsce w stosunku do Szlezewiku i Holsztynu oraz Islandii, nie uznano szczególnej pozycji Wysp Owczych (Cieślak 1978: s. 65–67). Za to na mocy ustawy o prawie wyborczym do *Rigsdagu* dla Wysp Owczych z 1850 roku zapewniono dwuosobową farerską reprezentację w parlamencie duńskim (*Rigsdagu*).

W farerskiej literaturze przedmiotu pojawiają się opinie, że ten historyczny moment nie został wykorzystany w celu poszerzenia zakresu niezależności archipelagu. W 1850 roku

w parlamencie duńskim dyskutowano nad statusem Wysp Owczych w ramach jedności Królestwa Danii. Równolegle na Islandii miała miejsce transformacja ustrojowa. Atmosfera wydawała się sprzyjająca do wyegzekwowania większego wpływu i partycypacji mieszkańców Wysp Owczych w rządzeniu archipelagiem (Rógvi 2004: s. 30). Farerowie zachowali jednak bierność i obojętność wobec tych wydarzeń – ani nie kwestionowali konstytucji i reprezentacji przyznanej im w duńskim parlamencie, ani też nie wyrazili na nie *explicite* zgody.

Ruchy narodowościowe na Wyspach Owczych zaktywizowały się dopiero kilkanaście lat później. Wpisaly się one w kontekst ogólnoeuropejskiego przebudzenia nastrojów nacjonalistycznych, które były szczególnie wyraźne w latach osiemdziesiątych XIX stulecia. Konsolidacji narodowej sprzyjał rozwój idei romantyzmu. Epoka ta gloryfikowała wieś, opiewała dorobek przeszłości i chętnie sięgała do spuścizny rodzimej tradycji. Szczególnie akcentowano tu postulaty przywrócenia ojczystego języka i tworzenia w nim literatury.

W przypadku Wysp Owczych wyrazicielami tych idei stali się głównie studenci farerscy kształcący się w Kopenhadze. Dla rodzącej się świadomości odrębności narodowej kluczowe znaczenie miało powstanie pisanego języka farerskiego. Korespondowało to znacząco z poglądem uznającym język za nośnik kultury i czynnik narodziwórczy (Olafsson 2000: s. 122). Ogromnym osiągnięciem było to, że coraz częściej w szkołach podstawowych stosowano jako język wykładowy farerski, a nie jak pierwotnie zakładano – duński (Szwed 2012: s. 17). Zrównanie statusu języka farerskiego i duńskiego w życiu publicznym stanowiło dla społeczności farerskiej niezwykle istotną kwestię. 26 grudnia 1888 roku w budynku parlamentu Tinghus w Thorshavn miało miejsce przełomowe wydarzenie w kontekście definiowania samodzielności archipelagu. Zapoczątkowało ono wyraźną artykulację dążeń nie tylko w zakresie niezależności językowej, ale przede wszystkim politycznej (Østergaard 1992: s. 16–17). Za dowód stopniowego krystalizowania się odrębnej etnicznej tożsamości mieszkańców archipelagu należy uznać powołanie do życia narodowego Stowarzyszenia Farerów (*Føroyingafelag*) oraz farerskiej szkoły wyższej (Grzybowski 2017: s. 196). W 1919 roku po raz pierwszy zawisła, wzorowana na swoich nordyckich odpowiednikach, farerska flaga. Jednak dopiero w 1940 roku została ona oficjalnie uznana. Pierwszy uczynił to brytyjski rząd (Szwed 2012: s. 46 i n.; Wylie 1987: s. 166 i n.). Były to początki kształtowania się odrębnej tożsamości narodowej Farerów (Olafsson 1995: s. 468).

Należy odnotować, że po 1889 roku nastroje separatystyczne wyraźniej ukierunkowane były na osiągnięcie celów politycznych. Już w latach 1901–1906 zaczęły powstawać pierwsze partie polityczne. Ich poglądy ścierały się głównie w kwestii roli i znaczenia Wysp Owczych w strukturze państwa metropolitalnego. I tak, Partia Unii (*Sambandsflokkur*) prezentowała postawę produńską, podczas gdy opozycyjna Partia Niepodległościowa (*Sjálvstýflokkurin*) opowiadała się za opcją zwiększonej niezależności.

Toteż, już od początku pojawił się rozłam wewnątrz samego ruchu narodowościowego. Część społeczeństwa uważała, że Wyspy Owce nie są gotowe na niepodległość. Nastroje te znalazły odzwierciedlenie w podziale sceny politycznej na partie konserwatywne dążące do zachowania *status quo* oraz separatystyczne – wspierające aspiracje niepodległościowe. Ta dychotomia jest obecna po dziś dzień. Obecnie w parlamencie reprezentowanych

jest sześć głównych ugrupowań: Partia Unii (*Sambandsflokkur*), Partia Niepodległościowa (*Sjálvstýflokkurin*), Partia Socjaldemokratyczna (*Javnaðarflokkurin*), Partia Ludowa (*Fólkaflokkurin*), Republika (*Tjóðveldisflokkurin*) oraz Partia Centrum (*Miðflokkurin*).

II wojna światowa przyczyniła się do dezintegracji Królestwa Danii. W 1944 roku Islandia, pomimo niechęci państwa macierzystego, dokonała całkowitej secesji (Sagan 2005: s.32–33). Z perspektywy Wysp Owczych okres okupacji stanowił punkt przetomowy dla dalszych relacji z metropolią.

Po pierwsze, doszło do faktycznego zerwania relacji z Danią. W 1940 roku, w odpowiedzi na niemiecką okupację Danii, Wielka Brytania rozciągnęła swoją władzę nad archipelagiem. Przyczyniło się to do wzrostu dochodu z eksportu do Wielkiej Brytanii oraz do ożywienia rodzimych tradycji parlamentarnych, dając tym samym podstawy do zmiany dotychczasowych relacji z Kopenhagą (Rógvi 2004: s. 31). Po wtóre politycy farerscy liczyli na efekt domina, który po ogłoszeniu niepodległości przez Islandię, ogarnąłby pozostałe terytoria podległe Danii. I tak, 14 września 1946 roku odbyło się referendum w sprawie niepodległości Wysp Owczych. Spośród wszystkich głosujących 48,7 proc. opowiedziało się za secesją, a 47,1 proc. było za utrzymaniem dotychczasowego statusu. *Løgting* ogłosił niepodległość minimalną większością głosów (Wylie 1987: s. 171). W odpowiedzi na to rząd duński rozwiązał farerski parlament. Zarządzono nowe wybory, w których większość zdobyły ugrupowania o produńskim nastawieniu.

Dalsze negocjacje zaowocowały przyjęciem w 1948 roku ustawy o ustroju krajowym Wysp Owczych (duń. *Lov om Færøernes Hjemmestyre*). Akt ten znacząco zwiększał zakres samodzielności archipelagu. Wyspy Owcze uzyskały status autonomicznego terytorium Królestwa Danii. Po raz pierwszy uznano także język farerski za główny (art. 11) (Szwed 2012: s. 54; Olafsson 1995: s. 468). Zachowano przy tym podległość monarchii duńskiej. Warto podkreślić, że w ustawie wydzielono dwie kategorie spraw. Za pierwszą z nich – sprawy wspólne – odpowiadała Dania, a sprawy lokalne prowadziły władze farerskie – parlament (*Løgtingið*) oraz rząd (*Landsstýri*). Stopniowo coraz więcej spraw przejmowały do wyłącznego zarządu władze farerskie. Możliwe to było dzięki mechanizmowi przewidzianemu w art. 9 ustawy, który pozwalał, aby „po przeprowadzeniu negocjacji” przekazać określone kompetencje wspólne w zarząd władz Wysp Owczych (Szwed 2012: s. 54). Toteż, w treści ustawy o ustroju krajowym, od początku dopuszczano możliwość wprowadzania zmian w rozdziale kompetencji między metropolią a terytorium zależnym.

Przeszkody na drodze do uzyskania pełnej niepodległości przez Wyspy Owcze

Stabilny rozwój autonomii Wysp Owczych oraz stałe wsparcie finansowe płynące ze strony Danii uspiły polityczną ekspresję i zatamowały ekspansję ruchów niepodległościowych. Subsydia duńskie przekazywane w latach 1960–1980 przyczyniły się istotnie do modernizacji archipelagu i podniosły stopę życiową jego mieszkańców. Jeszcze pod koniec lat 80. XX wieku poparcie wyborcze dla partii Republika, głoszącej radykalne hasła uzyskania pełnej niezależności, kształtowało się zaledwie na poziomie 20 proc.

Pejzaż polityczny uległ drastycznej zmianie wraz z ekonomiczną zapaścią związaną z pogorszeniem się stanu podstawowego sektora gospodarki farerskiej – rybołówstwa. Na lata 90. XX wieku przypadł kryzys ekonomiczny spowodowany znaczącym spadkiem cen ryb na rynkach europejskich. W trakcie jego trwania bezrobocie oscylowało wokół 25 proc., a 10 proc. całej populacji wyemigrowało do Danii. W 1992 roku doszło na Wyspach Owczych również do głębokiego kryzysu bankowego, który wymusił rewizję podejścia Farerczyków do istniejącej autonomii (Olafsson 1995: s. 476–477; Jákupsstovu and Berg 2012: s. 422).

Partia Republika zyskiwała rosnące poparcie społeczne. Także wśród pozostałych ugrupowań politycznych coraz częściej pojawiały się postulaty rozluźnienia więzi łączących archipelag z metropolią. Wszystko wynikało z tego, że podjęta przez rząd duński interwencja w sektorze bankowym miała na celu wyłącznie ochronę interesów metropolii i zagranicznych wierzycieli, pomijała zaś interesy Farerów. Spowodowało to rozczarowanie mieszkańców archipelagu polityką państwa metropolitalnego. Równocześnie był to wyraźny sygnał, że niemożliwe jest myślenie o niepodległości bez finansowej niezależności. Trzeba bowiem wyraźnie zaznaczyć, iż główną przeszkodą w osiągnięciu pełnej suwerenności przez Wyspy Owcze stanowią przede wszystkim przesłanki o charakterze gospodarczym. Największą słabością gospodarki archipelagu jest jej niewystarczające zdyswersyfikowanie (Smits et al. 2014: s.6-7). Rybołówstwo i przetwórstwo rybne wypracowuje 98 proc. całkowitego dochodu uzyskanego z wymiany handlowej. Jest to też niestabilny sektor gospodarki podatny na wahania na rynkach oraz silnie uzależniony od wysokości potowów. W tym świetle aktywność w organizacjach międzynarodowych, które mają wpływ na określanie wysokości potowów, przyznawanie licencji i określanie warunków handlowych, jest uzasadnione i pozostaje kwestią kluczową z punktu widzenia interesów ekonomicznych autonomii (Karlsson 2009: s. 150–152).

Pomoc finansowa udzielana przez metropolię stanowi doskonałą ilustrację wzajemnych relacji duńsko-farerskich, czyli silniejszy podmiot wspiera słabszego partnera. Polityka wypłacania subsydiów uzasadniana jest bowiem wspólną wielowiekową tradycją i wartościami oraz odpowiedzialnością Danii za rozwój terytoriów zamorskich, a także uważana jest za przejaw solidarności z jej strony.

Tego typu wyjaśnienia, udzielane głównie przez metropolię, zostały mocno podważone wraz z ujawnieniem informacji, że Dania czerpie określone korzyści z utrzymywania terytoriów zależnych. I tak okazało się, że zamontowanie instalacji NATO na obszarach duńskich autonomii pozwoliło Kopenhadze na znaczne obniżenie wysokości składki członkowskiej w tej organizacji. Nawet przy uwzględnieniu transferów przekazywanych corocznie autonomiom, Dania i tak w latach 1976–1989 zaoszczędziła ponad 30 bilionów DKK (Brańka 2012: s. 34). Ponadto subsydia te dają impuls do tworzenia nowych miejsc pracy, również dla Duńczyków, którzy przybywają na wyspy oraz ułatwiają eksport towarów duńskich do terytoriów autonomicznych. Biorąc powyższe pod uwagę, paradoksalnie bilans zysków i strat może okazać się korzystniejszy dla Danii. Kwestia wsparcia finansowego autonomii okazuje się znacznie bardziej skomplikowana niż wydaje się to jedynie przy pobieżnej analizie.

Warto podkreślić, że dofinansowanie może też stygmatyzować archipelag w relacjach z metropolią jako przegranego i upośledzonego partnera. Utrwała ono bowiem przekonanie o braku legitymacji lokalnych władz Wysp Owczych do pełnego władania archipelagiem. Badania opinii publicznej potwierdzają, iż Farerowie są świadomi negatywnych konsekwencji wynikających z przekazywania przez metropolię subsydiów (Brańka 2012: s. 33–35). Stąd nie dziwi, że autonomiczny rząd Wysp Owczych dąży do ich redukcji. I tak, w okresie od 2000 do 2017 roku zmniejszyły się one z 11,2 proc. wartości PKB do 3,3 proc. Wyniki przeprowadzanych ostatnio badań opinii publicznej pokazują, że większość respondentów opowiada się za uzyskaniem niepodległości do 2035 roku (*Why the Faroe Islands* 2017).

Poza kwestiami finansowymi, które stanowią barierę dla pełnej niezależności, aspiracje do zaznaczenia swojej obecności na arenie międzynarodowej, są istotnym elementem brany pod uwagę w rozważaniach dotyczących ewentualnej niepodległości. Zakończenie zimnej wojny otworzyło nowy etap w rozwoju wysp. Dało asumpt do postawienia pytania o międzynarodową pozycję Wysp Owczych. Postulaty zwiększenia zakresu uprawnień w sferze polityki zagranicznej przybierają na sile. Proces ten jest wprost proporcjonalny do rosnącego wpływu i oddziaływania stosunków międzynarodowych na autonomię (Kubiak 2002: s. 86 i n.).

W tym miejscu należy jednakże zaznaczyć, że prowadzenie ogólnej polityki zagranicznej państwa, obok takich zagadnień, jak kwestie konstytucyjne, obywatelstwo duńskie, Sąd Najwyższy, sprawy bezpieczeństwa i obrony oraz polityki monetarnej i walutowej, uważa się za wyłączne kompetencje Kopenhagi (Jákupsstovu and Berg 2012; Toszek 2008).

Niewątpliwie państwa mają uprzywilejowaną pozycję na arenie międzynarodowej w porównaniu do jednostek autonomicznych. Z suwerennością skorelowana jest bowiem podmiotowość prawa międzynarodowego (Kosicki 2002: s. 107). Wyspy Owcze nie mogą w pełni samodzielnie definiować, reprezentować i realizować własnych interesów w przestrzeni międzynarodowej. Możliwość samodzielnego nawiązywania stosunków z organizacjami międzynarodowymi jest w tym przypadku zależna od regulacji prawnych i zgody państwa metropolitarne. Dodatkowo istotną rolę w dopuszczeniu do udziału w danej organizacji odgrywa jej dotychczasowa praktyka oraz zbieżność jej działalności ze sferą kompetencji przekazaną do właściwości organów autonomii. Wśród organizacji, w których działają Wyspy Owcze można wymienić m.in. Radę Arktyczną czy Radę Nordycką. Są także członkiem Północnoatlantyckiego Komitetu Ssaków Morskich oraz stowarzyszonym członkiem Międzynarodowej Komisji Wielorybiczej (Eliassen 2004: s. 180–185).

Aspiracje autonomii do zaznaczenia swojej obecności na płaszczyźnie międzynarodowej wynikają przede wszystkim z potrzeby zagwarantowania właściwej ochrony i zrównoważonego rozwoju głównemu sektorowi gospodarki, jakim jest rybotówstwo. Dość wspomnieć o konflikcie, jaki wybuchł pomiędzy Wyspami Owczymi a Unią Europejską w sprawie limitu połowu makreli i śledzi na Morzu Północnym. Unia zażądała ograniczenia połowów o 80 proc., w odpowiedzi na co Wyspy Owcze złożyły skargę do Świato-

wej Organizacji Handlu (*Wojna o śledzie zakończona* 2014). Postawiło to Danię w trudnej sytuacji zrównoważenia sprzecznych interesów. Na jednej szali znalazły się oczekiwania co do obrony interesów terytorium zależnego, a na drugiej próba zachowania lojalności członkowskiej wobec Unii Europejskiej. Ostatecznie Dania zachowała neutralność w tym konflikcie i nie wzięła udziału w głosowaniu nad nałożeniem sankcji na Wyspy Owcze. Spotkało się to z rozczarowaniem farerskich polityków, którzy spodziewali się większego zaangażowania metropolii w obronę interesów gospodarczych archipelagu.

Chociaż Wyspy Owcze nie są członkiem Unii Europejskiej, to można mówić o swoistej europeizacji ustawodawstwa autonomii. W tym miejscu wypada bowiem zaznaczyć, że Wyspy Owcze nie zdecydowały się w 1974 roku na wspólne z Danią członkostwo w strukturach unijnych (Dośpiał-Borysiak 2007: s. 49). Obecnie formalne relacje pomiędzy wyspami a Unią Europejską opierają się na bilateralnych porozumieniach (Szwed 2013: s. 134-142). Niemniej krajowe ustawodawstwo metropolii ulega harmonizacji z prawem unijnym, natomiast Wyspy Owcze w większości powielają lub przyjmują duńskie akty prawne (Sharman 2013: s. 189-207). Sama Unia Europejska jawi się w odczuciu mieszkańców autonomii jako zagrożenie dla gospodarki opartej w przeważającym zakresie na rybołówstwie, z drugiej zaś kusi potencjalnymi korzyściami, choćby poprzez wpływ na rozwój przyznanej autonomii. Nie można wszak zapominać, że koncepcja autonomii terytorialnej jest ugruntowana poprzez wartości globalne, które materializują się w życiu kulturowo-cywilizacyjnym Europy (Chodubski 2014: s. 37-38).

Propozycje uchwalenia konstytucji dla Wysp Owczych

Należy odnotować, że postulaty uzyskania pełnej suwerenności były wysuwane przy okazji wyborów do lokalnego parlamentu w 1998 roku oraz w 2002 roku. Na 26 maja 2001 roku planowano nawet przeprowadzenie referendum dotyczącego niepodległości Wysp Owczych. Odwołano je wówczas ze względu na niebezpieczeństwo wstrzymania rocznych subwencji w perspektywie 3-4 lat, podczas gdy strona farerska postulowała zachowanie 12-letniego okresu przejściowego. Zarówno politycy, jak i społeczeństwo duńskie nie było gotowe do uznania Farerów za odrębny naród. Wkrótce też sami mieszkańcy archipelagu stracili zainteresowanie kwestią uzyskania niepodległości. Badania opinii społecznej przeprowadzone w kwietniu 2002 roku pokazały, że do głównych zwolenników niepodległości należeli przede wszystkim młodzi wykształceni Farerowie. Pozostała część społeczeństwa opowiadała się jedynie za przekształceniem relacji z Danią, przy zachowaniu jedności Królestwa Danii (Lyck 2004: s. 111). Natomiast w farerskich mediach fiasco negocjacji określono mianem pokazu siły metropolii i uznano je za przejaw marginalizacji autonomii. Przykład ten zdaje się dobrze ilustrować zmienność nastrojów społecznych na Wyspach Owczych w sprawie niepodległości archipelagu.

Próby przygotowania konstytucji dla Wysp Owczych zostały podjęte w 2008 roku przez Partię Ludową (*Fólkaflokkurin*) oraz Partię Socjaldemokratyczną (*Javnaðarflokkurin*) i Partię Unii (*Sambandsflokkur*). W marcu 2010 roku do duńskiej komisji parlamentarnej trafił

projekt zatytułowany: „Ustawa parlamentarna o konstytucji farerskiej”. Wedle jego założeń mieszkańcy Wysp Owczych mieli zdecydować o jej uchwaleniu w formie referendum. W lipcu 2011 roku duński premier Lars Lokke Rasmussen uznał, że projekt jest sprzeczny z konstytucją Danii. Wątpliwości budziło zwłaszcza sformułowanie, iż cała władza spoczywa w rękach narodu farerskiego, a także brak odwołania do wspólnoty w ramach Królestwa Danii. Ostatecznie nie doszło do głosowania w sprawie uchwalenia tego dokumentu.

Kwestia ta została ponownie podniesiona przez farerski rząd uformowany po wyborach parlamentarnych przeprowadzonych w 2015 roku. W umowie koalicyjnej powołującej do istnienia rząd znalazły się zapowiedzi, iż do końca 2017 roku zostanie przeprowadzone referendum w sprawie nowej konstytucji dla Wysp Owczych. Jako że „nowa konstytucja potwierdzi, iż władza na Wyspach Owczych znajduje się w rękach ludności (narodu) farerskiego. Ten akt normatywny utwierdzi i pozwoli zrozumieć prawo do samostanowienia i demokratycznych rządów społeczności (narodu) farerskiego” (*Referendum on Faroese Constitution 2017*). Głosowanie nad nową konstytucją przesunięto pierwotnie na 25 kwietnia 2018 roku, a ostatecznie odroczone je w czasie bez podania konkretnej daty przeprowadzenia.

Obecnie działania władz farerskich są ukierunkowane na zapewnienie jak najszerszego społecznego i parlamentarnego poparcia dla nowej konstytucji. Ugrupowania rządzące i opozycyjne podjęły wspólne wysiłki na rzecz wypracowania konsensusu co do treści dokumentu, który ma „określić narodową tożsamość i podstawowe prawa i obowiązki jako narodu, łącznie z prawem do samostanowienia” (*Referendum on Faroese Constitution 2017*).

Mieszkańcy Wysp Owczych mieliby zdecydować w formie referendum nie tylko o ewentualnej niepodległości lub dalszej integracji z Danią, ale także o członkostwie w organizacjach o charakterze ponadnarodowym, takich jak choćby Unia Europejska. Niezależnie od zmiany bądź zachowania obecnego statusu, władze Wysp Owczych deklarują otwartość na dostosowanie się do aktualnych wyzwań związanych z europeizacją. Szczególną uwagę poświęca się procesom i konsekwencjom związanym z *Brexitem*.

Uwagi końcowe

Relacje duńsko-farerskie są naznaczone próbami osiągnięcia większego zakresu niezależności przez Wyspy Owcze. Kształtowanie się poczucia odrębnej tożsamości oraz krystalizowanie się postulatów zwiększonej samodzielności można podzielić na kilka odrębnych etapów. O ile pierwsze przejawy nacjonalizmu miały charakter odśrodkowy, o tyle obecnie nastroje separatystyczne znajdują uzasadnienie w przemianach związanych z globalizacją.

W początkowej fazie Wyspy Owcze czerpały z norweskiej kultury prawnej i odwoływały się do idei zgromadzeń – *thingów*. W okresie od przejęcia władzy przez Duńczyków aż do XIX wieku zauważa się postępujące uzależnianie się archipelagu pod względem politycznym, gospodarczym i finansowym od metropolii. Relacje te miały charakter kolonialny.

Przebudzenie nastąpiło wraz z uznaniem potrzeby nauczania i podniesienia rangi rodzimego języka, która wyrosła na kanwie prądów romantyzmu. Wokół tej idei koncen-

trowały się pierwsze ruchy nacjonalistyczne, które z czasem przybrały kształt polityczny. Doprowadziły one do powstania pierwszych partii politycznych, a tym samym stworzyły fundamenty współczesnego parlamentaryzmu farerskiego. Prawdziwy przełom przypadł na połowę XX stulecia, kiedy to Wyspy Owcze, zachęczone z jednej strony ogłoszeniem niepodległości przez Islandię, a z drugiej doświadczeniem samowystarczalności bez potrzeby wsparcia ze strony metropolii, wysunęły pierwsze postulaty niepodległościowe. Po okresie chwilowego dobrobytu, a później gwałtownej destabilizacji sytuacji gospodarczej, na nowo odżyły prądy separatystyczne, których nasilenie jest szczególnie duże obecnie.

Odległość geograficzna od centrum, homogeniczne społeczeństwo postępujące się odrębnym językiem i kultywujące własne tradycje oraz rodzime instytucje parlamentaryzmu stanowiły kanwę, na której opierały się późniejsze postulaty niepodległościowe. Wyspy Owcze należą do obszaru *Norden* i kultywują wartości typowe dla tej grupy państw, w tym zwłaszcza idee pragmatyzmu, stopniowych reform, praworządności i podejmowania działań zgodnych z prawem w celu wypracowania większej niezależności. W przypadku tej autonomii mało prawdopodobny byłby scenariusz podobny do tego, jaki miał miejsce po ogłoszeniu wyników referendum niepodległościowego w Katalonii w 2017 roku. Historia udowadnia, że nawet w sytuacjach napiętych relacji z Kopenhagą, nigdy nie dochodziło do otwartych sporów czy przejawów społecznej agresji. Równocześnie zależność od Danii – gospodarcza, kulturowa i naukowa oraz w formie dotacji – mogła wykształcić w społeczeństwie farerskim poczucie niższości i utrwalić mechanizm postuszeństwa w stosunku do władzy w Kopenhadze. Dotychczasowe relacje duńsko-farerskie cechuje jednak elastyczność i gotowość do kompromisów.

Warto odnotować strategię, jaką w negocjacjach z Danią w kwestii zwiększenia zakresu samodzielności stosowały Wyspy Owcze. Kilkakrotnie (w 1946, 2001 i 2011 roku) odwoływano się do instytucji referendum w sprawie ogłoszenia niepodległości. Żadna z tych prób nie przyniosła oczekiwanego rezultatu, i to nie ze względu na wynik plebiscytu, lecz przez zablokowanie tych kroków przez Danię. Niemniej, za każdym razem, Wyspy Owcze były w stanie użyć tego argumentu jako karty negocyjacyjnej i poszerzać dotychczasową samodzielność o kolejne obszary. Zwłaszcza, że w treści ustawy z 1948 roku wprost ujęto możliwość modyfikowania jej postanowień w drodze negocjacji.

Pytaniem otwartym pozostaje stopień przygotowania Wysp Owczych do wykonywania suwerenności. Istotną przeszkodą pozostaje tu bowiem brak dywersyfikacji gospodarki, ograniczonej głównie do branży rybołówstwa. Wyspy Owcze musiałyby się zmierzyć z pytaniem o uznanie na arenie międzynarodowej, utrzymanie stosunków dyplomatycznych, kwestie obronności, ewentualne relacje z Unią Europejską i współistnienie w sieci zależności narzuconych przez globalizację.

Katarzyna Szwed – doktor, adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zainteresowania badawcze skupiają się wokół ustroju państw bałtyckich, autonomii nordyckich i prawa wyborczego.

Adres e-mail: szwed@univ.rzeszow.pl

Katarzyna Szwed – PhD, an assistant professor at the Constitutional Law Department at the Faculty of Law and Administration, University of Rzeszów. Research interests concentrate on political systems of Baltic states, Nordic autonomies and electoral law.

E-mail: szwed@univ.rzeszow.pl

➔ Bibliografia

- ADLER-NISSEN Rebecca (2014), *The Faroe Islands: Independence dreams, globalist separatism and the Europeanization of postcolonial home rule*, „Cooperation and Conflict”, No. 49(1).
- ADLER-NISSEN Rebecca, GAD Ulrik Pram (2014), *Introduction: Postimperial sovereignty games in the Nordic region*, „Cooperation and Conflict”, no. 49(1).
- BRAŃKA Tomasz (2012), *Geopolityczny status Królestwa Danii – mit państwa unitarnego*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4.
- CIEŚLAK Tadeusz (1978), *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa.
- CHODUBSKI Andrzej (2014), *Istota i uwarunkowania kształtowania współczesnej europejskiej autonomii terytorialnej*, w: Małgorzata Domagała, Jan Iwanek (red.), *Autonomia terytorialna w perspektywie europejskiej. Teoria – Historia*. Tom I, Toruń.
- DOŚPIAŁ-BORYSIAK Katarzyna (2007), *Państwa nordyckie a Unia Europejska*, Warszawa.
- ELIASSEN Bogi (2004), *Non-Sovereign Politics and Their Access to the International Community*, w: Sjørður Skaale (red.), *The Right to National Self-Determination. The Faroe Islands and Greenland*, Leiden – Boston.
- FOREIGN POLICY ACT OF THE FAROE ISLANDS (2005), Act No. 80 of May 14th 2005 on the Conclusion of Agreements under International Law by the Government of the Faroe, <http://www.government.fo/foreign-relations/constitutional-status/the-foreign-policy-act/> (10.01.2018).
- GRZYBOWSKI Marian (2017), *Dania. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków.
- JÁKUPSSTOVU Beinta í, REGIN Berg (2012), *The Faroes Islands' Security Policy in a Process of Devolution*, „Stjórn málg og Stjórnsýsla”, Vol. 8(2).
- JENSEN Lars (2015), *Postcolonial Denmark: Beyond the Rot of Colonialism?*, „Postcolonial Studies”, vol. 18, no. 4.
- KARLSSON Agneta (2009), *Sub-National Insular Jurisdictions as Configurations of Jurisdictional Powers and Economic Capacity. A Study of Åland, The Faroe Islands and Greenlands*, „Island Studies Journal”, vol. 4, no. 2.
- KONSTYTUCJA KRÓLESTWA DANII z 5 czerwca 1953 roku, tłum. i wstęp Marian Grzybowski, Warszawa.
- KOSICKI Aleksander (2002), *Problem podmiotowości europejskich „minipaństw” w świetle prawa międzynarodowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Rok LXIV, zeszyt 1.
- KUBIAK Krzysztof (2002), *Nordyckie terytoria autonomiczne*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4.
- KUŹELEWSKA Elżbieta (2017), *Referenda w Grenlandii i Wielkiej Brytanii a proces integracji europejskiej*, w: Marta Witkowska, Elżbieta Kuźelewska, Radostaw Potorski, Jarostaw Filip Czub, Elena V. Kucheryavaya, Sebastian Dłuski, *Podmioty integracji europejskiej z perspektywy reformowania UE*, Warszawa.
- LYCK Lise (2004), *The Faroe Islands*, w: *Europe Review 2003/4. The Economic and Business Report*, Saffron Walden.

- OLAFSSON Árni (2000), *Constitutionalism and Economics in the Faroes*, w: Godfrey Baldacchino, David Milne (red.), *Lessons from the Political Economy of Small Islands: The Resourcefulness of Jurisdiction*, Basingstoke.
- OLAFSSON Árni (1995), *Relationship between Political and Economic Self-Determination - The Faeroese Case*, „Nordic Journal of International Law”, No. 64.
- ØSTERGAARD Uffe (1992), *The Construction of a Faroese Identity: Nordic, Norwegian, Danish - or Faroese?*, Hannover.
- REFERENDUM ON FAROESE CONSTITUTION to be held on 25 April 2018 (2017), [http://www.government.fo/news/news/referendum-on-faroese-constitution-to-be-held-on-25-april-2018/\(08.01.2018\)](http://www.government.fo/news/news/referendum-on-faroese-constitution-to-be-held-on-25-april-2018/(08.01.2018)).
- RÓGVI á Kari (2004), *The Land of Maybe: A Survey of Faroese Constitutional Law*, w: Sjørður Skaale (red.), *The Right to National Self-Determination. The Faroe Islands and Greenland*, Leiden - Boston.
- SAGAN Stanisław (2005), *Ustrój polityczny Republiki Islandii*, Rzeszów.
- SAGAN Stanisław, SERZHANOVA Viktoriya, WAPIŃSKA Dominika (2014), *Charakterystyka aktów ustrojowych autonomii nordyckich*, „Studia Iuridica Lublinensia”, nr 22.
- SHARMAN Jason Campbell (2013), *International hierarchies and contemporary imperial governance: a tale of three kingdoms*, „European Journal of International Relation”, Vol. 19, No. 2.
- SMITS Coco, BERTELSEN Rasmus Gjedssø, JUSTINUSSEN Jens Christian Svabo (2014), *The Challenges & Opportunities for Arctic Microstates in Developing an Energy Sector: The Role of Human Capital and Knowledge Institutes*, w: Lassi Heininen, Heather Exner-Pirot, Joel Plouffe (red.), *Arctic Yearbook*, Akureyri.
- SZWED Katarzyna (2012), *Akty ustrojowe Wysp Owczych*, Rzeszów.
- SZWED Katarzyna (2013), *Stanowisko autonomii nordyckich wobec integracji europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria Prawo”, nr 77.
- TOMALA Magdalena (2014), *Status Grenlandii w świetle zmian klimatycznych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, vol. 8, nr 1.
- TOSZEK Bartłomiej (2008), *Perspektywy rozwoju stosunków duńsko-farerskich w aspekcie militarnym*, w: Andrzej Chodubski, Ewa Polak (red.), *Stawiać pytania, szukać odpowiedzi. Księga jubileuszowa dedykowana profesor Urszuli Świętochowskiej*, Sopot.
- USTAWA nr 11 z 31 marca 1948 roku o ustroju krajowym Wysp Owczych.
- USTAWA Løgtingu nr 103 z 26 lipca 1994 roku o zarządzie krajowym Wysp Owczych.
- USTAWA Løgtingu nr 79 z 12 maja 2005 roku o przejściu spraw i obszarów odpowiedzialności wydana przez władze Wysp Owczych.
- UZIĘBŁO Piotr (2014), *Podstawy ustroju Grenlandii (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 1 (17).
- WHY THE FAROE ISLANDS want independence from Denmark (2017), <https://www.economist.com/news/europe/21726032-and-what-it-has-do-price-fish-why-faroe-islands-want-independence-denmark> (20.12.2017).
- WOJNA O ŚLEDZIE ZAKOŃCZONA: UE porozumiała się z rządem Wysp Owczych (2014), <http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/803346.wojna-o-sledzie-zakonczona-ue-porozumiala-sie-z-rzadem-wysp-owczych.html> (05.01.2018).
- WYLIE Jonathan (1987), *Faroe Islands: Interpretations of History*, Lexington.